

DE ZWERFSTEEN

PERIODIEK ORGAAN VAN DE HISTORISCHE VERENIGING STEENDEREN

Een statiefoto van fotograaf Joh. Evers te Zutphen. Mogelijk een feestelijke ontmoeting bij "Den Bremer" in Toldijk tussen 1890 en 1900 of hét "doktershuis", thans gemeentehuis. (zie pag. 5)

HVS

- Monument voor Canadese gesneuvelden 1945
- "De Groote Emmer" komt in beeld
- Kerstpuzzel, een geintje voor een wijntje
- Vele korte berichten
- Gebruiken rond de dood
- Enige herinneringen aan plattelandsbegrafenissen
- Een verhaal dat ons raakt
- Ted Crawford, de vader die nimmer huiswaarts keerde

2000/4

ISSN: 1386 - 5943
Oplage: 400 ex.
december 2000

VOORWOORD...

Beste leden van de Historische Vereniging Steenderen...

Alweer de laatste Zwerfsteen van het millenniumjaar 2000, want als u dit blad op de deurmat ziet liggen hebben wij het eerste decemberfeest al weer achter de rug en maken ons op voor de kerstdagen. Of het een witte kerst gaat worden? Een kansje met de nadruk op de twee laatste letters, want het is inmiddels duidelijk dat ons Europese klimaat aan het veranderen is.

Minder koud en veel natter! dat hebben onze burens aan de overkant van de kleine plas zeker gemerkt. In vier eeuwen was er niet zo'n hoge waterstand in Engeland meer geweest. Zelf denk je dan aan 'één keer een winter met wateroverlast in de Betuwe in 1250 jaar'. Ook na al die dijkverhogingen..? Voorkomen lijkt me beter dan genezen en wie weet krijgen wij ook her en der langs onze IJssel weer gecontroleerde overloopgebieden. In het Betuwse Lent is een dergelijk idee van onze landelijke overheid zéér slecht gevallen!

20 november j.l. konden wij genieten van vroege(re) 'schaatspret zonder ijs'. Anrie Broere is een liefhebber en heeft hier in Steenderen een perfect gehoor gehad en dat hebben de meer dan 70 aanwezigen gemerkt. Zelfs 'koek en zopie' ontbrak niet. Vroeger hadden we op de bevroren Molenkolk altijd anijsmelk en de worst van Heezen was van ongekende klasse. Op de huidige baan aan de Toldijkseweg een bakje -met een fikse lik mayo- van een bekende Steenderense fabriek en een warme vacuumverpakte 'turboworst'. Je moet met je tijd mee en nu is het maar wachten op de nachten van minus tien!

Anrie Broere liet ons genieten van schaatspret door de eeuwen heen en vooral de technische ontwikkeling van de schaats sprak velen aan. Na de pauze gaf hij ons een prachtig beeldverhaal en het geluid van snijdende ijzers voegde je er zelf aan toe. Ongetwijfeld een topdialezing voor alle rang en stand in Steenderen en daarbuiten, want... schaatsen doe je op eigen ijzers samen met gelijkgestemden en dat maakt het nu zo mooi!

Deze Zwerfsteen geeft u een beeld van begraven door de eeuwen heen in onze omgeving. De omgeving van het sterfhuis, die zijn betrokkenheid toonde, naoberschap. Je was, pardon... bent erbij in rouw en trouw. Ook in deze voor velen gezellige maand is maar weer te merken dat er ook in onze ledenkring weer lege stoelen zijn bijgekomen. Onze leden Kees Scheiffers en Geurt Hulleman zijn kortgeleden overleden. Kees en Anne Scheiffers waren afgelopen zomer juist naar een seniorenflat in Delden vertrokken. Ik wens beide weduwen toch de kracht te vinden dit verlies samen met familie en vrienden te overwinnen. Uiteraard zijn het afgelopen jaar/jaren meerdere leden van de HVS heengegaan en ik hoop van harte, dat lege stoelen aan het kerstdiner niet van toepassing zullen zijn!

Dit is dan de laatste Zwerfsteen, die gedrukt is bij de grafische bedrijven van DELTA -de sociale werkvoor-

ziening- te Zutphen. Overheidsbemoeienis en een nieuwe kijk op de sociale werkvoorziening -o.a. een leerproces stimulerend- hebben ervoor gezorgd, dat deze afdeling van de Delta moet gaan sluiten. Als eindredacteur van dit orgaan wil ik onze Delta-relaties Max Tallane, Folkert Wijmenga en Cees Scholtens hartelijk danken voor de bijzondere inzet, die zij de afgelopen jaren aan ons blad hebben gegeven. Complimenten mannen, het was een mooi stuk werk!

Het eerste nummer van het jaar 2001 zal op de pers gaan bij Delta's collega WEDEO grafische bedrijven te Doetinchem en wij hopen natuurlijk het kwaliteitsniveau van de afgelopen jaren te continueren. Dit is niet alleen een zaak van de opmakers en drukkers, zij/wij moeten natuurlijk ook geschikt materiaal van u krijgen om te publiceren! Dus... pak de pen of klim achter de typemachine of PC.

Verheugend kunnen wij u mededelen dat ons bestuurslid Bertus Rietberg werkende is aan een beschrijving van de midden- en winkelstand in Toldijk rond de periode 1950 en een groot team heeft een begin gemaakt met een publicatie rond de "Caarte van de Grootte Eimer".

Nu u dit blad bij mogelijk de lichtjes van de kerstboom leest... mag ik u nog een tip geven voor een extra aftrekpost, mogelijk zelfs een laatste fiscale aftrekpost voor het jaar 2000..?

Er is een bankrekening bij onze Regiobank in Steenderen geopend door het "Comité Herdenkingsteken Canadese Bevrijders" met nummer 78.92.64.285 en de drie leden van het comité: Jan Horstink (voorzitter), Wim Felix en Gerrit Tijkken willen graag medewerking geven aan de realisatie van een bronzen ereteken nabij de molen van Rha voor de vijf Canadese gevallen in het vroege voorjaar van 1945. Dit kan natuurlijk niet zonder onze geestelijke- én financiële betrokkenheid.

Van harte dan ook mijn aanbeveling van dit bankrekeningnummer bij de Regiobank Steenderen gebruik te maken en samen onze schouders eronder zetten om dit te realiseren!

Tot slot... alle leden hebben reeds vele regels gelezen omtrent de nieuwe bestuursverkiezingen in maart 2001. Schrijf nu eventjes op welke kandidaat u aan het bestuur door wilde geven en onze secretaris ontvangt graag uw aanbeveling. WIJ zijn tenslotte de Historische Vereniging Steenderen en SAMEN werken WIJ aan de toekomst van ONS cultuur/historisch verleden! Maandagavond 29 januari 2001 hoop ik u gezond te treffen in de zaal "De Seven Steenen" te Steenderen, waar acht 'gepassioneerde verzamelaars' ons ieder negenhonderd tikken op de klok zullen boeien. Zorg dat je deze avond ruim op tijd bent!

Als voorzitter mag ik u dan voor de laatste keer een paar fijne kerstdagen in familiesfeer met kleinkinderen, kinderen, ouders en grootouders, vrienden wensen en een gezonde aanvang van het jaar 2001.

Paul Kok, voorzitter

"De Zwerfsteen" is de kwartaaluitgave van de historische vereniging der gemeente Steenderen. Opgericht d.d. 1 juni 1992.

BESTUUR:

voorzitter:
Paul Kok
Wehmeestraat 1a
7221 BT STEENDEREN
0575-451444

sekretaris:
Yvonne Koning
Paardestraat 7
7221 NE STEENDEREN
0575-452624

1e penningmeester:
Fred v.d. Mijle
Hofstraat 4
7223 LR BAAK
0575-441806

leden:
Gerrit Tijkken
Dr. A. Ariënsstraat 6
7221 CC STEENDEREN
0575-451437

Wil Kleine Haar
Dr. A. Ariënsstraat 7
7221 CA STEENDEREN
0575-450509

Bertus Rietberg
Hoogstraat 23
7227 ND TOLDIJK
0575-452004

REDAKTIE:

Verdi van Leuvensteijn-Breukink
Bronkhorsterweg 21
7221 AB STEENDEREN
0575-451868

eindredactieadres:
Paul Kok
Wehmeestraat 1a
7221 BT STEENDEREN
Tel. 0575-451444
Fax 0575-451980

CONTRIBUTIE:

Bankrelatie:
Regiobank Steenderen
Bankrekening nr.: 68.52.89.710
t.n.v. de Historische Vereniging Steenderen.

Wij verzoeken U bij lidmaatschap-opgave gelijktijdig de contributie over te maken. Uw betalingswijze is tevens de garantie dat U in het ledenbestand bent opgenomen.

Contributie 2000:

f 25,— voor individuele leden
f 35,— voor echtparen of samenwonenden.

"DE GROOTE EMMER" KOMT IN BEELD...

Door: Paul Kok

Met deze titel bedoel ik dan natuurlijk een publicatie over het prachtige werk in ons gemeentehuis en wel de eerste na het verschijnen van ons grote jubileumboek in het jaar 1996.

Inderdaad hebben wij Anton Metz, gepensioneerd dierenarts te Zeddum bereid gevonden deze 'kar' te trekken. Antons wieg stond in Rha, op een steenworp afstand van de Emmer. Zo ook anderen van het publicatieteam hebben menige voetstap in dit prachtige gebied van Steenderen staan.

Geschiedkundige verrassing...

Onlangs waren wij te gast bij Gerard en Verdi van Leuvensteijn met het doel te komen tot deze publicatie over het prachtige werk wat nu in de oude Raadszaal van ons gemeentehuis hangt. In brede kring (ook van onze provinciale en landelijke overheid) is er interesse voor deze publicatie. Wij hebben al veel hulp van o.a. mevrouw Drs W.T. Resida van het Rijksarchief te Gelderland en als je dan ziet, dat zij bijzondere medewerking geeft, (terwijl haar collega's te Den Haag eerst de knip gevuld willen zien, voor zij ook maar één archiefstuk van een stoffige plank halen) is er fundamenteel mogelijk veel historisch mis in onze Haagse welvaart. Het provinciaal bestuur van Gelderland opent gelukkig reeds de subsidieknip. Men weet in ieder geval tot wat wij beschrijvend in staat zijn. Ons boek van 1996 valt in iedere boekenkast op, tot zelfs de Koninklijke Bibliotheek.

Trouwens... onze Zwerfsteen komt via het belangrijkste instituut van het geschrevene in de lage landen tot enorme verspreiding. Wie weet denkt het nieuwe bestuur van 2001 straks wel over een HVS-Site op Internet. Steenderens historie is bekender geworden en wij gaan weer een belangrijk onderdeel "De Emmer" beschrijven. Wie zijn die 'wij' dan wel...

Anton Metz krijgt de eindregie in handen en heeft reeds voorwerk gedaan, want wij kunnen u als leden verrassen, dat "onze Caarte van de Groote Emmer" in het jaar 1619 een schetsmatige voorganger in zwart/wit had, waarbij de gebieden goed herkenbaar zijn. Zelfs voorzien van namen!

Inmiddels hebben wij dus vier eeuwen bekendheid op schrift en beeld van "De Groote Emmer" en Anton wordt door de historische stukken nu verwezen naar het archief van "Kasteel Middachten", want hier ligt het juridisch- en economisch ontstaan tenminste vier eeuwen geleden.

Gerard Huetink gaat zich bezighouden met de waterstaatkundige werken door de eeuwen heen. Dijken, waterlopen en hoge waterstanden etc. De omgang door de eeuwen heen met dit laatste fenomeen is ons natuurlijk allen bekend.

Verdi van Leuvensteijn-Breukink is zeer geïnteresseerd

in de genealogische zaken aangaande de bewoners/families op de boerderijen door de eeuwen heen van het gebied De Emmer. Wij hebben op korte termijn de beschikking over een grote uitgave van de kerkregisters in Steenderen, Olburgen en Baak van de 17e eeuw tot ver in de 19e eeuw.

Rolf Grijpma en Jan Harenberg gaan zich specifiek bezighouden met de betrokkenheid van de 'Adel' op de diverse goederen in de Emmer en Bronckhorst, want onze kaart aan de muur van het gemeentehuis laat natuurlijk de oudste tekening van het kasteel Bronckhorst zien. Landmeter en tekenaar Van der Heuvel heeft een kwalitatief hoogstaande tekening gemaakt, ook van de burcht Bronckhorst! Daar komen wij elders in deze Zwerfsteen nog op terug.

Anton Metz heeft inmiddels een eerste archiefonderzoek gedaan en in de 17e eeuw hebben twee grootgrondbezitters uit Zutphen het gebied rond "De Groote Emmer" gekocht voor de somma van maar liefst 32.000 gulden. Gaan we dit voor die tijd ongekende bedrag via de CBS-index in relatie brengen tot de tijden van 2000, dan hebben wij het over vele miljoenen!

Het is inmiddels duidelijk hoe "De Groote Emmer" binnen de organisatie Bornhof in Zutphen is gekomen, doch hierover later meer...

Paul Kok gaat zich bezighouden met de realisatie van deze kaarten door de eeuwen heen. Hadden de kaartenmakers, landmeters destijds de beschikking over hulpmateriaal? Hoe is de nauwkeurigheid? Magnetische afwijkingen, afwijkingen in het instrumentarium. We hebben te maken met het kaartnoorden, het magnetische noorden en het zgn. kompasnoorden. Maar liefst drie noordpunten op een kaart en écht niet op gelijke plaats! Wat is een Rijnlandsche roede in relatie tot thans de meter.

Hoe werden de hoeken op de juiste wijze gemeten? Zo kan je dus een winter doorkomen...

Jan Horstink weet als voorzitter van eens de Ruilverkavelingscommissie Steenderen als geen ander van de beoering in de velden door shovels en kranen in de laatste pakweg 25 jaar. Samen met Gerrit Tijkken gaan deze twee o.a. eeuwen bekendheid van veldnamen invullen. Je vraagt je zelfs af of velden in de loop der eeuwen meerdere namen hebben gehad. Een nat gebied kon natuurlijk door mensenhand droger worden zijn en van gebruiker tot gebruiker een nieuwe naam hebben gekregen. Onderzoek zal e.e.a. uitwijzen. Dit werk lijkt me vooral interessant voor een gemeentelijke documentatie. Het zal m.i. prachtig zijn als gemeentelijke kaarten met tientallen cq honderden veldnamen de gangen van ons gemeentehuis eens zouden kunnen sieren.

Uiteraard zal veel werk overlappend zijn. Een lid van het publicatieteam krijgt onderweg informatie, die voor een collega belangrijk kan zijn en zo komen wij tot een publicatie in tekst en beeld. Geduld nog even...

Isaac van den Heuvel...

of Van der Heuvel is vermoedelijk de tekenaar van onze kaart. Hij tekende met J. V Heuvel met enige decoratie en krullen. Op onze kaart in Steenderen lijkt het als hij heeft getekend met J. V Huiwel. De 'e' is wat bescheiden, vandaar de verwarring in eerste instantie,

doch schriftkundigen helpen ons.

Hij trouwde in 'de betere kringen', zoals dat in nette termen heet en wij kregen van mevrouw W.T. Resida, -cartografisch expert- reeds enige informatie van hem.

Isaac van den Heuvel (of Van der Heuvel) is op 2 februari 1700 als landmeter geadmiteerd voor het Hof van Gelderland. Deze admissie hield in dat hij vanaf deze dag bevoegd was het zgn. landmetersberoep uit te oefenen. Op 26 april 1709 werd hij benoemd tot landmeter in dienst van de Provincie Gelderland. Zijn geboortjaar is bij ons -nog- niet bekend en hij overleed in het jaar 1743. Isaac van den Heuvel heeft een groot gedeelte van zijn leven in en rond Zutphen gewoond en het lijkt ons geen zware opgave achter zijn geboortjaar te komen. Er wordt reeds aan gewerkt.

Isaac van den Heuvel huwde Mechtelina, dochter van Theodorus Schutten en Maria Schutten-Hoppenbrouwer en zij werden later medeëigenaar van o.a. de landgoederen Kieftskamp te Vorden, voorts de goederen Wachelink en Jammerskampen.

In historische stukken staat Van den Heuvel ook wel vermeld als 'opzichter van s'Lands Fortificatiën', zo ook 'Architect van de Graafschap Zutphen'. Het stadium van de bekende historische speld hebben wij dan ook reeds achter de rug en we komen dan ook wel verder in de 17e en 18e eeuwse kringen rond Van den Heuvel.

Wij mogen aannemen dat zijn uitstekende tekentechniek, mn. in weergave op definitief papier/perkament de natuurlijke getrouwheid tot een hoogstaand nivo benaderen! We hopen dit te bewijzen door een vergelijking door de jaren heen, want er is een fantastische getrouwheid tussen de kaart uit 1727 en bijvoorbeeld de ruilverkavelingsluchtfoto's uit 1976!

Misschien kunnen we via digitale projectie en vaste meetpunten van latere jaren de Rijnlandsche Roede op het Metrieke stelsel leggen.

De door Isaac van den Heuvel gemaakte tekening van Bronckhorst, de Burcht Bronckhorst bedoel ik dan is waarschijnlijk de oudste ons nog bekende tekening van het slot. Later in de 18e eeuw, o.a. in het jaar 1743 zijn er ook tekeningen van het slot gemaakt door Jan de Beijer en Cornelis Pronck. Het zijn de ons nog bekende afbeeldingen en ze werden als druk uitgegeven door uitgever Isaac Tirion te Amsterdam. Wie weet hebben wij binnen de HVS-kringen enthousiaste modelbouwers, al dan niet in de VUT en kunnen wij tot de realisatie van een maquette komen, die de opbouw en neergang van het slot Bronckhorst in beeld geeft. Een mooie klus voor toekomstige winters! Maar terugkomend op onze opdracht om tot de realisatie van een publicatie te komen... de kop is eraf en een kip moet je onder het broeden niet storen! (wordt vervolgd)

Bouw mee aan een monument voor onze 6 gesneuvelde Canadese bevrijders in Rha. Comité Herdenkingsteken voor onze Canadese Bevrijders 1945, bankrekening 78.92.64.285 bij de REGIOBANK te Steenderen.

EEN GEINTJE VOOR EEN WIJNTJE...

Door: vele informanten

Als u straks aan de kerstmaaltijd zit is het misschien wel een leuk idee om gezamenlijk deze onderstaande puzzel op te lossen.

U treft hieronder 50 bijnamen van burgers in de gemeente Steenderen. Voor een deel zult u ongetwijfeld zeggen... hé dat is 'Jan van die en die' en hoe is zijn echte naam ook weer.

Stap voor stap wordt de puzzel natuurlijk wat moeilijker. Helaas... ook velen onder deze vijftig namen zijn niet meer onder ons, doch ze leven voort in onze mooie herinneringen. In dit geval is het overlijdensjaar ná 1945, want anders is zo'n naam niet meer uit de overlevering op te sporen.

Wij 'discrimineren' één keer, want de overgrote meerderheid van de bedoelde personen zijn van het mannelijk geslacht, doch ook hebben wij enkele leden van het vrouwelijk geslacht in de onderstaande reeks opgenomen.

Negatieve bijnamen tot zelfs scheldnamen hebben wij maar gelaten voor wat ze zijn en derhalve niet in deze puzzel opgenomen!

Tot en met 15 januari 2001 kunnen leden de oplossing sturen naar de secretaris van de HVS en gezinsleden mogen gerust meedoen! Gewoon de nummers op een vel papier en de goede namen erachter. Eventueel een nadere uitleg, je kan tenslotte een dubbele naam tegenkomen nietwaar? U hoeft dan ook niet in deze Zwervsteen te knippen en... vergeet de eigen naam (als de burgerlijke stand), adres en telefoonnummer vooral niet op het wedstrijdformulier te vermelden, anders heeft de jury een probleem!

De bedoelde personen wonen of woonden decennia lang over de gehele gemeente verspreid. De redactie wenst u succes en voor de winnaar wacht een hele mooie fles of voor de geheelonthouder een hele mooie doos 'sokela' met calorietjes.

De prijsuitreiking is op maandagavond 29 januari 2001 tijdens de pauze van onze ledenavond in de Seven Steenen.

Doe mee en het wordt echt knokken om alle (één)vijftig namen op rij te krijgen, want een bijnaam in Bronckhorst, Olburgen of Rha is mogelijk bij een Toldijker totaal onbekend en misschien ook wel andersom. Iedereen een kans, nietwaar?

Dus... pak de telefoon onder het kerstdiner en bel familieleden, vrienden en kennissen om alle namen bijeen te vergaren, maar laat de kalkoen vooral niet koud worden. Eet smakelijk!

Krijgt de winnaar vijftig namen op rij? De jury, bestaande uit de redactie -bijgestaan door kenners- zal naar eer en geweten handelen en haar oordeel is niet voor beroep

vatbaar. Bij meerdere goede inzenders zal het lot beslissen. Wie weet doet de jury (en... de penningmeester) een royaler gebaar?

Wij geven twee voorbeelden van een oude en een nieuwe bijnaam. Met "Ep van de Schiphorst" bedoelen we de nu negentigjarige krasse Ep Hartman en die woont op de boerderij 'De Schiphorst' aan de gelijknamige straat in Toldijk. Met "Dickens" bedoelen we natuurlijk Sef de Jong uit Bronkhorst en je ziet maar weer dat

nieuwe bijnamen ook in de huidige tijden rond het jaar 2000 blijven ontstaan! Vroeger hadden we grote kinderrijke gezinnen en alle nazaten vestigden zich ergens op klei of zand. Familienamen als Jans(s)en, Masselink, Schieven, Rutjes, Wolbrink, Wijers etc. komen veel voor en nazaten op inmiddels eigen benen kregen (en krijgen) een extra naam of bijnaam en die had dan betrekking op hun beroep of plek waar men woonde of een ander voorval in hun leven...

VIJFTIG BIJNAMEN OP RIJ...

Soms ziet u 'de' als voorzetsel gebruikt. Uiteraard moet hier nog een voornaam aan worden toegevoegd, doch de bedoelde persoon heeft ook een échte roepnaam en achternaam van de burgerlijke stand bij geboorte meegekregen. (De gewone voornaam -cq roepnaam- en achternaam worden dus gevraagd!) Om te verduidelijken kunt u beroep of andere bekendheid toevoegen achter de naam.

U kunt zich één foutje veroorloven en met de extra bijnaam onder nr. 51 toch nog de vijftig op rij krijgen.

1) Kiew	18) "Poep" *)	35) de Stekkel
2) de Pette	19) Pijpje Drop	36) Derk van 't Hof
3) Jan Koos	20) Iwan	37) Harry Palthé
4) de Konte	21) Vader Cats *)	38) de Opeldokter
5) Hongedij	22) Mats	39) Rooie Riek
6) Herman Haring	23) Moeke Patat	40) Spiegeltje
7) Jan Bal	24) Naad(t)jen	41) Jan van de Bosboer
8) de Peerdeköttel	25) de Kip	42) Hendrik van Bart
9) Graaf Otto	26) de Eiergigant	43) Jan 'B'
10) Henne Loep	27) de Watermulder	44) Bernard Zwier ('BZ')
11) de Bieleman	28) Henne Schoe	45) Gradus van de Bult
12) Gerrit (Gart) Pingel	29) Siene van de Naodzak	46) Anton van den Brünen
13) de Kleine Zwolsman	30) Evert van de Dúker	47) Jan Wind
14) Portlander Gart	31) Lange Gaart	48) Bennie van 't Hartstee
15) Hendrik van de Prins	32) de Oliebaron	49) Hendrik van de Draaiumme
16) Augurk	33) Marius Privé	50) Harrekarre
17) Donatio	34) Buikje	51) extra bijnaam: de Majoor

*) meerdere personen of een tweede generatie onder deze naam bekend en wij bedoelen de 'vaandeldrager' van deze bijnaam. Geef gerust het beroep van deze persoon cq waarom hij/zij bekend is geworden.

OP DE VOORPAGINA:

Een pracht foto van fotograaf Joh. Evers te Zutphen. Mogelijk een feestelijke ontmoeting bij "Den Bremer" in Toldijk tussen 1890 en 1900 of hét 'doktershuis', thans gemeentehuis.

Staande v.l.n.r.:

Burgemeester Planten, B. Rikkert (horlogemaker), Schreurs, Gert Breukink ("Hoge Huus" Bronkhorst), Breukink (Bronkhorster molen), Hendrik Wijers ("Heeckerenskol" Steenderen), dokters-echtpaar Goossen, Jan Boogman (Bronkhorst), A.J. Heezen, H.T. Heinink.

Zittende v.l.n.r.:

Hendriksen (koetsier van dokter Goossen), Hekkelman, E.W. Herberts (smid), J.C. Boogman, H.J. Scholten (gemeentesecretaris), R.G. Wunderink ("Den Bremer" Toldijk)

Deze foto wordt in het archief van de HVS opgenomen en weet iemand nadere informatie? Laat het weten aan de secretaris.

KORTE BERICHTEN...

Kerk- en Steenuilenwerkgroep(en) actief in de gemeente Steenderen...

De HVS heeft zich altijd breed ingezet om deze vogelsoorten binnen onze gemeentegrenzen te behouden en de stand te verbeteren. In Steenderen hebben wij in een hooiberg reeds 6 seizoenen een broedpaar van de kerkuil zitten, waarvan de jongen ieder jaar geringd worden. Ook aan de Molenkolk broedt een paar, voorts Olburgen en Bronkhorst (juist... in de Uilenhoek!). Baak met zijn prachtige droge(re) graslanden en zgn. overhoekjes mogen wij vooral niet vergeten!

De kerkuilstand is in de lift en Wied Hendrix uit Hengelo Gld. is de contactpersoon van de kerkuilwerkgroep aangaande de gemeente Steenderen.

Vogelbescherming Nederland en zijn regionale afdelingen hebben een subwerkgroep voor mn. de Steenuil opgericht. Deze voor onze gemeente zo karakteristieke vogelsoort moeten wij helpen met nestgelegenheid, want door de vele kap van knotwilgen de afgelopen decennia is de stand helaas ernstig achteruit gegaan. U hoort de Steenuil weleens bij het vallen van de avond met zijn bekende stem van "waauw" "waauw" etc.

Het is een kleine uilensoort van pakweg 12 cm. hoogte en ook trekt hij er soms overdag of bij naderende schemer op uit om aan zijn kostje te komen. De Steenuil leeft trouwens in een gelijk gebied dan de kerkuil, doch is amper een concurrent, want behalve veldmuizen eet hij ook wormen, kevers etc. Een kerkuil eet nagenoeg alleen (veld)muizen en jaagt ná zonsondergang!

De steenuilenwerkgroep heeft op enkele plaatsen binnen onze gemeentegrenzen de typische langwerpige steenuilkast in het leefgebied van deze vogelsoort opgehangen en... met succes gezien het nageslacht. Zij wil meer steenuilkasten plaatsen!

Woont u aan de rand van een van onze dorpen of in het buitengebied en wilt u gastheer van een kerk- of steenuil worden? neem dan contact op met:

de coördinator van de Achterhoekse kerkuilwerkgroep: Wied Hendrix te Hengelo Gld. 0575-463908 of de coördinator van de Achterhoekse steenuilenwerkgroep: Derk Kamsteeg te Doesburg 0313-472678.

De HVS dankt u bij voorbaat voor uw gastvrijheid aan deze mooie vogels. Ze hebben wat met Steenderen nietwaar?

Krijgt het gemeentehuis van Steenderen een museale functie..?

De afgelopen maanden hebben diverse leden én niet leden, burgers en belangstellenden de weg naar ons gemeentehuis kunnen vinden met een extra doel, n.l. de prachtige kaart van het gebied "De Emmer" bekijken. Boven in de zgn. 'bestuurskamer' hangt het prachtige werk van Isaäk van (der) den Heuvel "Caarte van de Groote Emmer" uit 1727. Ook in de avonduren tijdens vergaderingen is het een pracht kunstwerk aan de muur, zelfs als je vanaf de weg door de ramen kijkt!

Conservators en archivariissen kijken likkebaardend, zo ook twee kunstminnaars; Bart en Steven vonden zelfs op zondagmiddag de weg naar hét kunstwerk van

de burgerij van Steenderen!

Als je maar de sleutel van de voordeur van het gemeentehuis hebt (voorts de code van de alarmbeveiliging kent) mag je samen genieten van de tijden van weleer en wel op je eigen tijd!

Zeg nu eerlijk... de aankoop van deze "Caarte van de Groote Emmer" was een schot in de roos en een groter compliment kan de HVS met dit voorname bezoek (zelfs buiten openingsuren van het gemeentehuis) niet krijgen. Dat Steven o.a. een groot liefhebber van 'Chateaux' is, was ons reeds genoegzaam bekend. Welnu op deze historische kaart staan maar liefst drie kastelen! Bart en Steven voelden zich daar op een zondagmiddag even kasteelheer en de gemeente Steenderen heeft duidelijk historische meerwaarde. Krijgen we nu meer rondleidingen in het weekeinde en mogelijk is het iets voor de Achterhoekse VVV?

"Comité herdenkingsteken Canadese bevrijders"...

U heeft het allemaal in de vorige Zwerfsteen gelezen en inmiddels voorzitter van het Comité, Jan Horstink heeft twee gelijkgestemden gevraagd een "Comité van drie" te vormen en deze mooie uitnodiging te aanvaarden. Het zijn Wim Felix en Gerrit Tijkken geworden.

Wim Felix is gepensioneerd dierenarts te Steenderen en een bewogen man als het gaat om herinneringen van de tijden 1940-1945 onder de aandacht van het nageslacht te brengen. Wim is rentmeester van een Canadees oorlogsvoertuig, een zgn. 'HUP' en treedt van harte toe tot het comité. Evenzo Gerrit Tijkken, Steenderens verenigingsman in hart en nieren. Als hij já zegt dan is het ook JA! Gerrit heeft trouwens ook zijn geboortehuis op Rha staan.

Het drietal heeft weinig tijd, want 4 mei 2001 staat uiterst snel voor de deur! Het wordt regelen tot in de kleine uurtjes...

Vorige maand zond de HVS 10 exemplaren van De Zwerfsteen nr. 2000/3 naar Ds Henk Dijkman te Canada. Via hem naar familieleden van gevallen in Rha, Gem. Steenderen. Ook in kringen van oud strijders werd het plan om tot een eerbetoon middels plaquette of kunstwerk te komen met groot enthousiastme ontvangen!

Let wel... reeds zestien directe nabestaanden o.a. een hoogbejaarde zuster van één der gevallen, als ook een zoon van één der gevallen willen bij de onthulling te Rha aanwezig zijn. Haast is geboden!

Het comité heeft drukke tijden, veel overleg op de korte termijn met o.a. Canadese instanties, het bevrijdingsmuseum te Groesbeek, RIOD etc. Fantastisch eervol werk!

20 november 2000 hadden wij een avond historisch schaatsplezier in De Seven Steenen en een spontaan geplaatste pot bij de uitgang bracht de somma van f. 69,10 op als bijdrage voor dit Canadees/Steenderens bevrijdingsmonument in wording!

De tien Zwerfstenen met de artikelen aangaande het vroege voorjaar van 1945 zijn over geheel Canada verspreid en het mooie is wel dat Engels of Frans! betrokkenen én sprekenden naar een geëmigreerde Nederlan-

der moeten voor de vertaling! Ons blad heeft even sociale meerwaarde op verre afstand. Zie ook elders in deze Zwerfsteen.

Kaart van "De Grootte Emmer" uit het jaar 1619 ontdekt...

Anton Metz, onze 'redacteur in de buitendienst' heeft een landmeetkundige kaart -in drie delen- uit het jaar 1619 ontdekt bij archiefonderzoek. Het is duidelijk een voorloper van de zgn. ingewassen kaart uit het jaar 1727. Een groot compliment aan het adres van Anton, die betr. de publicatie van dé Caarte van de Grootte Emmer de eindredactie gaat voeren. Populair noemen ze dat ook wel 'de kar trekken'...

Thans kunnen wij u melden, dat de "Caarte van de Grootte Emmer" vermoedelijk in april en mei 1727 gemaakt is door landmeter, architect Isaac van (den) Heuvel. Op de kaart doet zijn handtekening gelijken als 'Van Huiwel'.

Er is grote interesse vanuit het Rijksarchief en mevrouw drs W.T. Resida, Rijksarchivaris te Arnhem en expert op het gebied van historische kaarten kon de HVS al de volgende mededelingen doen:

Isaac van den Heuvel of van der Heuvel is op 2 februari 1700 als landmeter geadmitteerd voor het Hof van Gelderland. Deze admisie hield in dat hij vanaf deze dag bevoegd was het zgn. landmetersberoep uit te oefenen. Op 26 april 1709 werd hij benoemd tot landmeter in dienst van de Provincie Gelderland.

Zijn geboortjaar is bij ons -nog- niet bekend en hij overleed in het jaar 1743.

Fotomonument van het jaar 2000...

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur te Utrecht heeft ism de Stichting Beeldende Amateurkunst en alle Provinciale Staten een idee geopperd om een groot Fotomonument van het jaar 2000 te maken en roept groepen gelegenheds-, amateur- en professionele fotografen op om onderwerpen uit het dagelijks leven van nu voor het nageslacht vast te leggen. Onderwerpen als: bezig zijn aan de afwas, hobby, sport, vakantie en recreatie. Zo kunnen we natuurlijk nog een veelvoud noemen. Tot 10 januari 2001 krijgt u de gelegenheid mee te doen met deze museale opdracht. Neem nu een prachtig voorbeeld:

Henk Donderwinkel, onze Steenderense veetransporteur gaat er enige nachten in de week op uit om koeien en stieren naar de veemarkt te brengen. De markt bestaat nóg en dit is natuurlijk een prachtig onderwerp. Nog één: Henk Olthof, wonende aan de Hoogstraat in Toldijk is een enthousiast amateur sterrenkundige en ook in modelbouw kent Henk de klappen van de zweep. Een tweede pracht onderwerp en... de deelnemer scoort.

De Stichting Fotomonument 2000 wil een beeld geven van het leven van nu! Als onze nazaten in het jaar 2100 een eeuw terugkijken zien ze mogelijk hetzelfde als wij keken naar de kruiwagen met het houten wiel, doch óók de eerste Benz driewieler. De komst van de automobiel en in het jaar 2100..? Geen twee weken Spanje's Costa's, doch een excursiereisje naar de maan? Wij maken

het mogelijk niet meer mee.

Nadere informatie op de website: www.fotomonument.nl en in de buurt kunt u bellen: "De Gruitpoort" te Doetinchem aan de Hofstraat 2. Tel. 0314-340943. Folder bij de Gruitpoort te verkrijgen en ook bij de secretaris. Landelijke organisator:

Nederlands Centrum voor Volkscultuur, F.C. Donderstraat 1, 3572 JA UTRECHT Tel 030-2760244 Fax 030-2736111.

Unieke tentoonstelling...

"De weg naar de Hemel gaat open"... onder deze naam kunt u een soort pelgrimage maken tussen 16 december 2000 en 22 april 2001 en wel in Utrecht in het Museum Catharijneconvent aan de Lange Nieuwstraat 38 en ook in de Nieuwe Kerk aan de Dam te Amsterdam. Prachtige religieuze kunst en relieken is/zijn te zien en organisator Prof. Dr. Henk van Os, een man die toch eindelijk na Pierre Jansen als kunstpromotor is opgestaan, heeft deze tentoonstelling met Wim Crouwel samengesteld. De bezoeker maakt een pelgrimageris door de Middeleeuwen en kan een cassette thuisgestuurd krijgen en ook in het museum een audiotour volgen. Wie weet gaat er wel een bus vanuit Steenderen naar Utrecht. Kerkelijk samen op weg! en genieten van religieuze Kunst en dat was destijds 'Monnikenwerk'! Nadere informatie: Museum Catharijneconvent te Utrecht Tel 030-6386909 of De Nieuwe Kerk te Amsterdam Tel 020-2317296. Ongetwijfeld zullen Steenderense kerken, Plattelandsvrouwenorganisaties en HVS een bus of trein gaan vullen...

Historische Vereniging Steenderen bestaat 10 jaar...

Volgend jaar is het 10 jaar geleden dat we een historische kring -aansluitend vereniging- in Steenderen hebben opgericht. 23 burgers uit onze gemeente zeiden já tegen het voorstel om de HVS op te richten en zij vulden als het ware de eerste ledenlijst.

Als je één decennium terugkijkt, zie je ongetwijfeld dat de HVS betrokkenheid met Steenderens historie en erfgoed heeft vergroot en met Steenderens erfgoed natuurlijk bedoelende de gehele gemeente Steenderen!

We beschreven historie, genoten -en genieten- ervan, we stonden ervoor en met dit laatste bijv. het behoud van het RK schoolgebouw te Baak.

Er is een idee geopperd om een 'bescheiden HVS stempeltje in Steenderens grond' te drukken en wel enige borden langs de weg en bij zitjes aan wandelpaden. Hierop een grafisch vergezicht over de velden met hierin gegraveerd de eeuwenoude namen van deze velden. De generatie, die de velden achter de Bronkhorsterweg nog kende wordt met de dag kleiner. We mogen gerust, dat over 10+ jaar tenminste 50 tot 75% van de bewoners van de bewoners van "Het Paradijs" de velden onder de bebouwing nog nooit gezien hebben. Trouwens deze foutieve naamgeving was divers en doorn in het oog, want de wijk Het Paradijs is echt niet in het veld Paradijs gebouwd! Juist... geschiedvervalsing en niet alleen in Bronkhorst. Enige burgers vonden dit een schande en wijlen Willemien Scheerder trok zéér van leer tegen het gemeentebestuur van Steenderen met als doel deze foutieve naamgeving te corrigeren. Helaas tevergeefs!

Is het een idee om borden of gegraveerde overzichten van veldnamen te maken en wie helpt ons verder, want dergelijke zaken kosten geld en moeten natuurlijk ook dusdanig geplaatst zijn zat je 'molestbestendig' zijn. Ideeën uit de ledenkring zijn van harte welkom bij het bestuur!

Dr Alfons Ariëns

Volgend jaar -en dat staat inmiddels voor de deur- gaat er mogelijk een publicatie van het werk van Dr Alfons Ariëns verschijnen. Heeft u nog 'materiaal' aangaande de bekende pastoor, die een eeuw geleden veel goed werk heeft verricht in o.a. Steenderen... laat het uw bestuur weten en wij spelen het materiaal door aan de redactie van deze publicatie. Met 'materiaal' bedoelen wij brieven van Alfons Ariëns aangaande pastorale zorg, zo ook bij geboorten, trouwerij en overlijden. Uit de gegevens is bekend, dat hij een zéér sociaal bewogen mens was en derhalve moeten in stoffige dozen op zolder ongetwijfeld nog herinneringen aanwezig zijn. Uw medewerking is zeer gewenst!

11e Gelderse Genealogische Contactdag

Op zaterdag 7 april 2001 wordt de 11e Gelderse Genealogische Contactdag gehouden te Tiel vanaf 10.00 uur. Vele verenigingen op het gebied van genealogie 'familiekunde' presenteren zich op deze dag, voorts archiefdeskundigen van landelijke en provinciale organisaties. Ook niet vergeten: heraldiek en de toepassing van computer en internet op dit gebied. Nadere informatie bij mevrouw Verdi van Leuvensteijn-Breukink (zie pag 2) en de organiserende commissie, secr. W. van de Westeringh te Heteren Tel. 026-4722192

GEBRUIKEN ROND DE DOOD...

Door: Verdi van Leuvensteijn-Breukink

Klokluiden en luiloon...

Uit het boek "De laatste gang", mij aangereikt door de heer H.J.A. Eliesen, ambtenaar op de secretarie alhier, haal ik hoe in vervlogen tijden de gebruiken rond sterven en begraven in Oost-Nederland en Westmünsterland waren. Het gaat over gebruiken rond de Dood.

Klokluiden op vastgestelde uren gaf aan in welk gedeelte van de gemeente iemand was gestorven. Met een aantal vóórslagen werd een kind of een volwassene aangegeven. Waren er meer luiklokken in een toren, dan gaven de verschillende klokken nadere aanwijzing. Voor belangrijke personen werd langdurig en meerdere keren per dag, soms meerdere dagen achtereen geluid. In Oldenzaal stelde men precies een luiloon vast en er was vaak onderscheid in tarieven voor boeren en burgers. De koster kreeg per keer 9 stuiver en de rest ging in de kerkekas.

In Denekamp kreeg de predikant in de 18e eeuw van zijn diensten aan een oude dode, die met de groote klokke verluyd word F. 1-5-0 en soo het is een voll boer, nog 28 LB brood bovendien. Van een kind of kleyne doode, die met de kleyne klokke verluyd word, 12 st. Ook is bekend, dat kannen bier of/én jenever voor deze diensten geaccordeerd waren.

Op de torenklok staat ook wel een spreuk die van toepassing is. In Hengelo Gld. (N.H.kerk 1612): Gedenckt den sterfdag wan gy hoert den glocken slag.

In Denekamp, (R.K.kerk): de grote klok van 1530 in het latijn

Saluator dicor	ik heet Verlosser
inimicos pellere nitor	ik tracht de vijanden te verdrijven
conuoco viuentes pulsu	ik roep met mijn geluid de levenden saam
plango morientes	ik beweene de stervenden

Gebruiken en regels rond het sterfhuys...

De burens doen de luiken voor de ramen. Na de begrafenis gaat het luik aan de kerkhofkant open en de volgende dag ook het andere luik.

Waar het gewoonte was zand op de vloer te strooien, deed men dat de eerste 6 weken niet en er mocht dan ook geen bezem over de vloer gaan. Voor naaste familie rouwde men een jaar en zes weken, voor verdere familie en burens of vrienden kortere tijd. Voor een kind -als het vóór het dopen stierf- werd niet gerouwd.

In sommige plaatsen rouwde men langer en bejaarden bleven in rouwkledij lopen. Soms droegen mannen een zwarte hoge zijden hoed en de vrouwen toonden met de knipmuts hun rouw. Een rouwknipmuts heeft geen gebloemde kant en is niet opzichtig, maar vaak wel wit. Hierin bestonden plaatselijke verschillen en ook schreven de verschillende religies de modellen voor.

Bovendien had een muts in huis, waar gewerkt wordt een andere vorm dan een uitgaansmuts.

Bidprentjes legde men in het kerkboek en reeds in 1500 kende men deze. De gewone man begon daarmee in de 19e eeuw.

Van haar van de overledene maakte men sieraden om te dragen en gedenkpenningen liet men ook wel slaan.

De adel liet rouwborden ophangen in kerken en op begraafplaatsen vinden we vaak heel rijk uitgevoerde zerkken, die met hun teksten en symbolen wijzen op de tijdelijkheid.

"De slaapkamer der menschen"...

Kerkhoven waren afgezet met "stakettinge" ofte "graften". Ze waren "gewijd" en dat is dus anders dan ongewijde grond. Men was er veilig en vaak vluchtten misdadigers naar een kerkhof. We maken nu nog mee dat asielzoekers onderdak zoeken in kerken. Deze "stakettinge" was vaak een hekwerk of een opgeworpen aardwal. Ook weleens een greppel, waar vaak water in stond en we vinden dat in Zutphen nog. In Steenderen plantte men een beukenheg.

Daar eeuwen geleden vee soms vrij rondliep, kwam het weleens voor dat varkens veel wroetten op het kerkhof.

Waarde Neef

Ik heb de Heer van leven en dood behaagde hadt omgen ten 6
Van myne hantelyke beminnende Echtgenote in de Levensheid of Levenen, na
eenige maanden myn en meer toenemende verwachting heeft een Symmele van
binae die weten onder agnawankelyke hevige, later verminderende Conacuotheven
haerlychwaars haachten guloofst en haer geest in beschyfflyke Lecht loy maact
van het Stoffelyk sleet

Als een toonbeeld van Lechtheid mocht schelykheid en liefde in myn ge-
belyk huwelyk leven hebben die deugden in haer lyden tot aan het jongste
oogenblik, als het was hoe langz hoe meer by haer uitgeblyken.

Als gevelsig healdt end rooopen van gelyc goede besicht heyt, voh
in het bitterst lyden, blyf dy de trooster van haer by haer sleet betredt myn
en de winge dankbaar lyden end voh de teedere Leig die wy allen Zoo hantelyke
aan haer besteedin

In het volle begif van haer noedwende dood voh gelovig en vethuwend
p Gods inwendig lyfde in den Heer Jesus Christus te Zy Palm end velyg
kiedende den dood te gemet gegaan en heeft ons de Lechte hoop gegeven, dat
haer Staven waerrechtig leven voh haer voh de hoop gel end Lecht leven
blyft ons regtmotige troest

Overtuigt van luve dechreming in haer regtmotige droefheid end voh
bevensching van S Heeren beste Leymingen voh my

Den 15^{en} Juny 1853

Van Gedusefere de
A. M. H. H. H.

HANDGESCHREVEN ROUWANNONCE UIT 1853...

Waarde Neef

Het heeft den heer van leven en dood behaagd heden morgen ten 6 ure mijne hartelijk beminde Echtgenoot in de Eeuwigheid op te nemen, na eenige maanden meer en meer toenemende verzwakking heeft eene slijmziekte van bijna drie weken onder aanvankelijk hevige, later verminderende benauwdheden hare lichaamskrachten gesloopt en haar geest onbeschrijflijk zacht los gemaakt van het Stoffelijk kleed.

Als een toonbeeld van zachtheid inschikkelijkheid en liefde in mijn gelukkig huwelijksleven hebben die deugden in haar lijden tot aan het jongste oogenblik, als het ware hoe lang hoe meer bij haar uitgeblonken.

Altoos geduldig kalm onderworpen aan Gods goede beschikking, ook in het bitterst lijden; bleef zij de troosteres van hare bedroefde betrekkingen en de innige dankbare lijdere voor de tedere zorg die wij allen zoo hartelijk aan haar besteedden.

In het volle besef van hare naderende dood vast gelovig en vertrouwend op Gods ineindige liefde in den Heer Jezus Christus is zij kalm en rustig biddend den dood tegemoet gegaan en heeft ons de Zalige hoop gegeven, dat haar Sterven waarachtig leven voor haar werd de hoop op een Zalig leven blijft onze regmatige troost.

Overtuigd van Uwe deelneming in onze regmatige droefheid en onder toewensching van S'Heeren beste Zegeningen noem ik mij Uw bedroefde Neef

Arnhem 15 Juny 1853, G.J. Stokebrand

(Op de adreszijde stond vermeld: Den Heer J. Lysen, meester timmerman te Zutphen. De zwartomrande brief was voorzien van een zwart lakstempel, tevens sluitstempel. De brief is na posttijd aangeboden bij het postkantoor te Arnhem en voorzien van twee rode PTT stempels "ARNHEM" half rond geplaatst en 16/6, de datum)

Men loste dit probleem op door in de kerkhofingang een ondiepe put te graven, die ter hoogte van het maai-veld belegd werd met een ijzeren rooster, waarvan de stangen zo ver van elkaar lagen, dat wel de mensen, doch niet het vee erover konden lopen. Zo werd "de slaapkamer der menschen" zó ingericht, dat varkens en swine van hetzelfde gewerd konden worden. Reeds in 1390 spreekt men over "de roester op't kerckhof". In heel Nederland zijn nog een vijftal van die roosters overgebleven. Als de kerkhof vol was, wat dan te doen? Het knekelhuis bood ruimte om de inhoud van geruimde graven te herbergen, want het kwam voor dat er bij epidemieën of door sneuvelen bij belegeringen tientallen graven gedolven moesten worden.

Op het voormalige eiland Urk is in 1930 het knekelhuis uit 1734 leeg gemaakt en heeft men in een massaput bij de kerk heel diep deze knekels herbegraven.

Wie werd er in de kerk begraven..?

In het "Huis van de Heer" begraven worden had meer een financiële dan idealistische betekenis. Vrome en magische speculaties ten opzichte van de nabijheid der heilige relikven maakte tot gewoonte dat hoge geestelijkheid, bisschoppen, abten en kerkstichters, vorsten en hoge ambtenaren in de kerk begraven werden. Bij het altaar een graf hebben gaf koestering en geborgenheid. Karel de Grote verbood het begraven in kerken in 809. In 813 bevestigt het Concili te Mainz dat kerkleiders, priesters of gelovige leken in een uitzonderlijke positie verkeren. Op 28 januari 814 wordt de keizer zelf in de kerk te Aken bijgezet in een Romeinse sarcophaag. Franciscanen en Dominicanen bevorderen het in de kerk begraven om financieel voordeel. Over wél of niet in een kist begraven worden was niet alleen een kwestie van kosten, maar ook vaak van "ruimte", althans in een kerk.

In de jaren 1793-1794 wordt nog 80% in de kerk begraven en 20% -de armsten- op de kerkhoven rond de kerk. Immers geld stinkt niet! en dat is dan wel zeer van toepassing. Soms lagen de doden wel vijf lagen of meer op elkaar.

In de Westerkerk te Amsterdam heeft men zodoende twijfel over het gebeente van Rembrandt van Rijn. Op 8 oktober 1669 is deze grote schilder wellicht in een massagraf en zonder kist begraven.

In 1830 is in Nederland het begraven bij Staatsbesluit geregeld en 50 jaar later is er reeds plaatsgebrek aan begraafplaatsen, zodat begraafplaatsen buiten de kom worden aangelegd. In de 20e eeuw komt het cremen in zwang. In 20 jaar vond meer verandering plaats dan in 20 eeuwen daarvoor!

Vriendschaps- of rouwsieraden...

Soms zien we nog sieraden waarin haar verwerkt tot een landschapje, een bloempje, of een ruikertje is. Omdat haar van een gestorvene niet houdbaar werd geacht knipte men bij het leven -soms vlak voor het sterven- een lok haar af en liet dat bij een kunstzinnig haarverwerker of -ster tot een aandenken verwerken. De bloeitijd van deze techniek begint aan het eind van de 18e eeuw en tot 1930 werden deze haarwerken vervaardigd. Het was een vak dat aan kappersleerlingen werd onderwezen. Reeds in de 16e eeuw werkte men ook met dierenhaar.

Uit bovenstaand overzicht blijkt dat er veel is veranderd, ook in onze gemeente Steenderen.

Persoonlijk heb ik de lijkkoets bespannen met paarden nog meegemaakt en ook heb ik nog herinnering aan de begrafenis van Jan Willem Planten in 1951. Dat gebeurde met de boerenwagen, bespannen met twee paarden en geen poespas van draperieën of opgepoetstheid. Gewoon buurman Addink als "Evert van Bart" op de bok en de paardetuigen van de eenvoudigste snit. Dus geen leren teugel of strengen, doch gewoon hennepwerk en het "kar-re-tjes-tuug" paste er op die dag ook niet bij...

Heden overleed onze geliefde Moeder en Behuwdmoeder,

Mej. de Wed. J. LIJSEN,

geboren **de HAAN,**

in den ouderdom van ruim 67 jaar.

J. WENSING.

M. P. WENSING.

A. C. G. JEPKES—WENSING.

Purmerend { L. J. H. JEPKES.

J. LIJSEN.

D. LIJSEN Jr.

Zutphen,
23 Maart 1890.

OVERLIJDENSBERICHT, 23 maart 1890

van Mejuffrouw de Weduwe J. LIJSEN geboren de HAAN. Let wel... einde 19e eeuw was gebruikelijk alleen gehuwde dames Mevrouw te noemen en was men

door overlijden van echtgenoot weduwe geworden, dan werd men wederom Mejuffrouw, ook al was men onze geliefde Moeder en Behuwdmoeder!

ENIGE HERINNERINGEN AAN "PLATTELANDSBE- GRAFENISSEN"...

Door: Harm Spekkink

Uit mijn herinnering doe ik min of meer in telegramstijl de leden van de HVS een opsomming over alle taken en gebruiken aangaande begrafenissen op het platteland. Ongetwijfeld zullen er velen onder u zijn, die e.e.a. herkennen.

Bij een overlijden hebben diverse noabers een taak. Allereerst doet de familie bericht aan de 'liekboer'. Vervolgens doet de liekboer op zijn beurt weer bericht aan de 'noodnaobers' en de rest van de buurt. De liekboer met eventueel de noodnaobers brengen bezoek aan het sterf-huis. Na de plichtplegingen worden de praktische zaken besproken, o.a. de taakverdeling.

De liekboer had de beschikking over twee paarden, welke de liekkoets konden trekken en vooral belang-rijk... de paarden waren aan elkaar gewend, want twee

vreemde paarden naast elkaar voor een lijkkoets was 'de goden verzoeken'. Denk maar eens in als de twee gaan vechten en de zaak op hol zou kunnen gaan slaan!

Voorbereidingen en taken in de buurt...

Liekboer: perikelen met o.a. de burgerlijke stand

- overlijdens aangifte
- plaats graf op het kerkhof
- doodgraver
- overleg kerkelijke instantie(s) ivm wensen van de familie en uiteraard de overledene
- contact met de timmerman ivm doodskist
- liekboer heeft de algemene leiding bij een 'begravenisse'

Noodnaobers:

- helpen met de kaarten schrijven
- zorg -indien nodig- voor het vee!
- op de begravenisse koffie zetten, brood smeren en de bediening

Rest vd buurt:

- leveren de dragers van de kist
- assisteren waar nodig.

Leiding van de begrafenis...

De liekboer verzorgt de liekkoets, bespannen met twee paarden en hijzelf is de koetsier. De timmerman loopt voor de liekkoets en heeft op dát moment de leiding. Op het kerkhof heeft de doodgraver de leiding, eventueel samen met de geestelijkheid.

Sterfhuis...

Op het sterfhuis heeft de buurt de tafels gedekt en zorgt voor ontvangst van de genodigden. Het menu is veelal: koffie met broodjes kaas. Bij overlijden gaan de vensters dicht en als de overledene het sterfhuis heeft verlaten gaan de vensters weer open. De overledene wordt opgebaard onder de 'liekspier' en soms ook wel onder het 'haagat'. De liekspier is een onderdeel (ligger) van een gebint op de deel met de haken, waaraan een geslacht varken of koe hangt. Het haagat, ook wel 'slob' geheten is de open ruimte tussen de slieten om het hooi naar beneden te laten vallen. Dit gebruik heeft een Germaanse achtergrond. Bij het afscheid nemen stond/staat de kist met het stoffelijk overschot ónder het haagat en dit gebruik is nog van de tijden dat mens en dier in één ruimte (los hoes) leefden.

Ik kan me nog herinneren dat een rouwdienst op het sterfhuis werd gehouden en niet in de kerk. Het was ook niet strikt noodzakelijk (overigens nu nog niet) dan een 'gediplomeerd' geestelijke de rouwdienst vooringing, tenminste voor wat betreft de niet Katholieke gemeenschap.

Ik kom uit een buurt waar een groot gedeelte van Katholieke gezindte was. Bij de Katholieke burens was 'de zaak' strenger gereguleerd dan bij andere gezindten. Dit ook aangaande het zgn. 'nabestaandenverdriet'. Wij hebben weleens gezegd: 'de roomsen geven hun verdriet mee aan meneer pastoor en die redt zich er maar mee'...

In de Toldijk, waar wij hoofdzakelijk op georiënteerd waren, hadden wij een hoofdonderwijzer, die zowel 'burgemeester', 'dominee', 'notaris' en 'brandweerman' van deze gemeenschap was. Per definitie was het een

'zeer aanwezige persoon', doch hij heeft veel voor de Toldijkse gemeenschap betekend en we mogen gerust stellen... voor het merendeel in positieve zin!

Deze heer Smeenk is bij mijn weten meer begrafenissen voorgegaan dan de toenmalige dominee. Het gebeurde regelmatig dat wij een halve dag vrij hadden omdat de 'meester wear un begrafenis had'. Om een en ander met een anecdote te accentueren: bij ons in de buurt was een oude man komen te overlijden. Hij was van hervormde gezindte, maar niet al te 'kerks'! De familie stelde het wel op prijs dat tijdens de uitvaart op enigerlei wijze uiting werd gegeven aan het Christelijk geloof. Helaas... de dominee was verhinderd en meester Smeenk had andere verplichtingen?

Paniek! Alles was aanwezig: brood en koffie, doodgraver, timmerman, een 'doode', maar... géén voorganger in het niet materiële en de oude vrouw (de weduwe) zei toen tegen mijn vader: "moar Tinus, ie kunt toch ok wel un stukken uut de biebel veurleazen en op 't karkhof 't onze vader bidden, dan bu'w toch ok klaor."

Mijn vader heeft stichtelijk voor de eer bedankt.

Wat betreft de samenstelling van de buurt waren er tenminste tien personen bij de begrafenis betrokken. Eén liekboer, vier noodnaobers. Minimaal zes burens (naobers) en in sommige buurten waren er wel tien burens actief bij de begrafenis.

Hoelang de rouwklleding gedragen werd, weet ik niet precies meer. Meester Heuvel heeft in zijn boek hierover wat geschreven.

'Naobegrefenis'...

Dit was bedoeld om de buurt te bedanken voor de hulp bij de uitvaart. Het was een gezellige avond en werd meestal gegeven een week na de uitvaart. De voorbeelden zijn legio dat dit gierend tengevolge van 'Schiedams geluck' uit de hand liep. In bepaalde gedeelten van Nederland (hoofdzakelijk met Katholieke inslag) wordt gelijk na de teraardebestelling het glas geheven.

EEN VERHAAL DAT ONS RAAKT...

Door: Paul Kok

Herinneringen...

Joan Crawford was zeven jaar oud toen haar vader sneuvelde in een 'barn' (achterhuis of schuur) op Rha. In deze Zwerfsteen plaatsen wij een verhaal van 8 november 1989 uit The Northern Times, een regionale Canadese krant. Dat wij nu juist deze Zwerfsteen -de laatste van het jaar 2000- vullen met diverse verhalen omtrent 'omgang met den dood'... Het heeft toevalligerwijs zo moeten zijn en het raakt ons allen zeer! We hebben het hier over de belangrijkste jaren in de geschiedenis van de twintigste eeuw, ook voor Steenderen!

Vele ouders, echtgenotes en (klein)kinderen zagen zoon en vader in de beginjaren van de Tweede Wereldoorlog naar Europa gaan. In eerste instantie werden alle legeronderdelen in Engeland gegroepeerd en dat was natuurlijk uiterst geheim. Ouders en echtgenotes wisten niet waar hun jongens zaten en voor briefwisseling moesten zij gebruik maken van een speciaal PTT-schakeladres voor militairen. Honderdduizenden soldaten moesten tot enige jaren wachten, alvorens "D-day" begon met de landing op de Franse kust.

Velen van hen keerden niet terug nadat Europa was bevrijd en oorlogsgraven werden aangelegd, voorts grote leegten bleven in o.a. Canada achter.

We hebben het verhaal van de Queen's Own Rifles in onze Zwerfsteen 2000/3 kunnen lezen. Het was een legeronderdeel, dat grote klappen heeft moeten opvangen, ook hier in Rha.

Kapuskasing soldier, Thomas Crawford, to be honoured in the Netherlands

By Rev. Hendrik J. Dykman

Rifleman Thomas Edward Cornelius Crawford of Kapuskasing served with the Queen's Own Rifles Regiment of the Canadian Army in World War II until he was

killed at age 31 in battle with the enemy, with four others of his regiment, on April 6, 1945 in or near the village of Rha, which is close to the town of Doesburg and the IJssel River in the eastern Netherlands. Mr. Crawford left behind his parents, Nellie and Thomas, as well as his

wife Marie Edmee.

The people of Rha have decided to have a special commemoration for Mr. Crawford and his four fallen comrades on May 4, 2001.

They will be unveiling a plaque on that occasion, in the middle of the village. They would be very pleased if

they could have some more information of Rfn Crawford.

Photographs and/or letters about him would be appreciated from anyone who remembers him. Of course, if any relatives could still be found the village would be absolutely delighted to hear from them or even visit with

them some day.

Please direct your information or any further inquiries about this matter to myself:

Rev. Henk Dykman, 46 Flanders Road, Guelph, Ontario N1G 1V9; telephone at 519-836-8184 or fax to 519-824-9448.

Joan heeft twee tastbare herinneringen uit haar jeugd, een pop die vader vanuit Engeland stuurde, nog ruim voordat D-day begon en een ingelijste foto van haar vader. Nog belangrijker... één geestelijke herinnering en wel de vele knuffels en zoenen in gedachten voor vader naar Europa vertrok om uiteindelijk nimmer terug te keren. Vader speelde graag gitaar en vertolkte Hawaïaanse muziek. Zij moet het nu allemaal van herinneringen hebben en het staat allemaal in de Northern Times te lezen. Zo'n artikel raakt hen, die dit allemaal hebben meegemaakt. Zo ook hen, die de vele weggedrukte- en amper geestelijk verwerkte verhalen in de zestiger jaren en later hebben vernomen van ouders en familieleden, die dit allemaal hebben moeten meemaken. Kijk in ons jubileumboek "Over de drempel van 1996" en we weten genoeg en we hebben een vijftal jaren geleden ook verhalen uit die tijd opgenomen. Twee Steendernaren hebben een verzetsdaad, je zou bijna zeggen een verzetsplicht... met ook hun leven moeten bekopen!

8 november 2000...

Een artikel in dezelfde courant The Northern Times: "Soldaat uit Kapuskasing, Thomas Crawford, wordt geëerd in Nederland".

Zowel het artikel uit 1989 als het bericht van de afgelopen weken nemen wij in deze Zwerfsteen op.

Er volgt een emotionele uitwisseling tussen Joan Crawford en het "Comité herdenkingsteken Canadese gevallen te Steenderen", waarvan Jan Horstink voorzitter is en Gerrit Tijkken en Wim Felix comitéleden.

Van het Canadese leger ontvangt het comité diverse defensiestukken aangaande onderzoeken hoe o.a. Ted Crawford is gesneuveld en waar hij een graf heeft gekregen op het Canadese Oorlogs-kerkhof te Holten. Het is Graf 14, rij F, plek 11.

Ted Crawford heeft met vier (mogelijk vijf!) medestrijders zijn leven in Steenderen gelaten en ruim een halve eeuw later heeft Reverent Henk Dijkman de voorzitter van de HVS geattendeerd op dit feit en gevraagd of wij kunnen én willen komen tot een gedenkteken.

"Hier zijn de eerste honderd Canadese Dollars", zei Dominee Henk Dijkman tegen Paul Kok aansluitend de feestelijke ingebruikname van de gerestaureerde korenmolen "De Hoop" te Rha en je hebt dan echt moeite je tranen te bedwingen.

In Zutphens wijk 'Leesten' worden er straatnamen vernoemd naar Canadese gevallen, een pracht gebaar! Wat zou het mooi zijn als Steenderen -in dit geval Rha- ook iets tastbaars voor deze gevallen zou kunnen krijgen. Ook voor vele Rhabergers en Steendernaren sterkt een dergelijk op te richten monument hen nog steeds op het levenspad.

Eervol Monument...

Het comité is thans meer dan twee dagen in de week druk met de voorbereidingen om tot realisatie van dit monument te komen en hier zijn natuurlijk enige duizenden guldens mee gemoeid.

Jan Horstink heeft de plannen in het dorpen Olburgen en Steenderen gepresenteerd tijdens een Rhabergse avond ter gelegenheid van een Provinciale prijs "Rha heeft Pit" en Gerrit Tijkken tijdens een avond van de HVS. Ook verschijnt er nog een artikel in het decembernummer van De Achtste Steen.

De werkers achter de schermen hebben intensief contact met Canada, het Rijks Instituut voor Oorlogs Documentatie, gemeentebesturen, alhier en ook vele omliggende gemeenten, de organisatie achter de oorlogsgraven te Groesbeek en Holten.

Stapels documenten zijn doorgewerkt en interviews zijn en worden gehouden met hen, die in dat vreselijke voorjaar van 1945 herinneringen in het brein voor het leven bij zich dragen.

De comitéleden bemerken ook, dat het voor velen -nog- een verwerkingsproces is en dat ruim vijftig jaar na dato!

Voor allen, van Canadese zijde als ook Nederlandse zijde is de realisatie van een dergelijk monument een stuk emotionele verwerking. Onze vijf of zes! bevrijders die vielen én hun nabestaanden hebben recht -ook na een ruime halve eeuw- op een eervolle gedenkplek in ONS midden.

Jan, Wim en Gerrit denken om tot een monument te komen, waarin hét Nationale symbool van Canada "de Maple leaf" is opgenomen. Dit nabij de korenmolen "De Hoop" en we denken naast de Openbare weg bij een 'zitje' met uitkijk op de molen. Het monument moet tenslotte voor een ieder 24 uur per dag toegankelijk zijn. Ideeën vanuit de burgerij zijn van harte welkom en het comité heeft haast!

Het bekendste bankrekeningnummer van Steenderen...

December is altijd een drukke en dure maand, toch ook een maand, waarin we terdege beseffen dat er meer is tussen "Hemel en Aarde". De kersttafel is goed gevuld en ook wij beseffen dat er toch weer lege plaatsen in familie- en vriendenkring aan deze tafel zijn gekomen.

In Canada en natuurlijk ook aan de andere zijde van het front worden de nabestaanden nog steeds dagelijks geconfronteerd met het werk van een complete gek met zijn trawanten, die Europa tussen 1933 en 1945 in zijn vermorzelende greep had!

Hier staan reeds tientallen jaren... legen stoelen aan de kersttafel.

11 april 1945, Public Archives of Canada / Canadese bevrijders steken de IJssel bij Zutphen over...

Mogen wij u nogmaals het bekendste bankrekeningnummer van Steenderen **78.92.64.285** tnv "Comité Herdenkingsteken Canadese Bevrijders" bij de REGIOBANK aanbevelen.

Voorzitter van het Comité -en tevens het contactadres- is Jan Horstink, Prinsenmaatweg 1, 7224 NE te Rha. Tel. 0575-451243.

Wilt u nader geïnformeerd worden... neem dan bij voorkeur contact op met:

Jan Horstink, Wim Felix of Gerrit Tijkken. Nogmaals... ideeën en gedachtengoed aangaande het op te richten monument zijn van harte welkom! Dank u bij voorbaat voor uw geldelijke- en/of geestelijke betrokkenheid en samen hopen wij met u dit project op 4 mei 2001 volwaardig en plechtig af te ronden. WIJ is meer dan IK!

TED CRAWFORD, DE VADER DIE NIMMER HUISWAARTS KEERDE...

Door: Gillian Brunette

Reporter van The Northern Times of Canada. Het artikel is oorspronkelijk geplaatst op 8 november 1989.

"We don't know when we will be going for sure, expect it someday next week. I'm not fussy about going but I'm not afraid to go. I'm not much of a fighter but I would like to see the country..."

Deze woorden schreef B11 7602 Rifleman Thomas Edward (Ted) Cornelius Crawford in een brief aan zijn schoonzus in Cochrane vanuit het Camp Borden in Ontario, kort voor hij naar Engeland vertrok.

Dit verhaal gaat over een man, zoals zo velen, die vrijwillig diende voor zijn land gedurende de Tweede Wereldoorlog en sneuvelde door toedoen van de vijand en wel duizenden mijlen van huis.

Hij sneuvelde 6 april 1945, één maand voor de oorlog in Europa eindigde. Hij was pas 31!

Zijn laatste rustplaats werd de CANADESE MILITAIRE BEGRAAFPLAATS: graf 14, rij F, plek 11 te Holten Holland. Op de inscriptie in de grafsteen staat:

Ted Crawford (links) en broer Jack Crawford

"Hij was het mooiste wat deze wereld gaf"... woorden gekozen door zijn vrouw.

Ted Crawford werd geboren in Oba, vlakbij Hearst op 18 januari 1914. Hij was de oudste zoon van Thomas en Helena (Dwyer) Crawford. Zijn vader was een kok in een houthakkerskamp nabij Hearst, maar Crawford sr. verhuisde naar Kapuskasing nadat hij zijn opleiding tot bediende in de houtzaagfabriek had afgerond.

Ted werd later van beroep sulphite tester in Spruce Falls en hij huwde Edmée Marie Richard in de Immaculate Conception Church op 27 juli 1936 en wel op 22 jarige leeftijd. Het echtpaar kreeg twee kinderen, Joan en Bobby en woonde op Dallyn Avenue nr. 35.

Ted Crawford was zeer actief in het plaatselijk dorpsleven, hij was lid van The Knights of Columbus en was voorzitter van het Canadian Legion Kapuskasing Branch 89 en speelde tuba in hun muziekcorps. Hij was eveneens coach van een hockeyteam.

Met de zekerheid dat er bij vrijwillig dienst nemen ook voor zijn achtergebleven gezin zou worden gezorgd, besloot hij te tekenen voor de actieve dienst.

Zijn wens de luchtmacht te dienen kwam niet uit en toen de wervingsofficieren in oktober 1943 Kapuskasing bezochten, besloot Ted Crawford te tekenen voor de landmacht.

Hij kreeg zijn basistraining in Camp Borden en vervolgens moest hij wachten tot de orders voor inscheping kwamen. Op 3 december 1944 vertrok Rifleman Crawford naar Engeland met het Queens Own Rifles Regiment. Vanuit Engeland zond hij een telegram naar zijn familie, waarin hij schreef dat zij zich om hem vooral geen zorgen moesten maken. Er is weinig bekend van

hetgeen geschiedde voor het moment van sneuvelen van Rifleman Crawford aan de grens tussen Nederland en Duitsland (Rha, Gemeente Steenderen). Hij was enige tijd in Engeland, vervolgens België en uiteindelijk werden hij en zijn Regiment naar Holland gezonden om dit te bevrijden.

Zijn dochter Joan Crawford zei: "mijn moeder werd nimmer medegeedeeld waar hij was of waar hij werd ingezet vanwege de veiligheidsaspecten en ook was er een eigen postcensuur. Alle post vanuit Canada werd naar een militair depôt gestuurd en vervolgens naar de soldaten."

Gedurende de tijd dat haar vader weg was, kon de familie in het huis te Spruce Falls blijven wonen, omdat de huur werd betaald door het Ministerie van Defensie.

Het leven ging door tot... mevrouw Crawford een telegram ontving, waarin stond dat haar man vermist werd! Een maand later werd hetgeen men vreesde realiteit.

"Ik herinner me nog de dag dat we een telegram ontvingen, waarin stond dat vader tijdens een gevecht gesneuveld was," zei Mej. Crawford met bewogen stem.

"Mijn grootouders kwamen direct over om mijn moeder en ons te ondersteunen; 't was vreselijk." De details van het gevecht volgden spoedig. "De legeraalmoezenier schreef mijn moeder dat mijn vader in een huis ergens bij de Duits/Nederlandse grens gesneuveld was. Onze soldaten waren in gevecht tegen de Duitsers en pa en verscheidene anderen werden hierbij neergeschoten," vertelde Mej. Crawford.

"Als zevenjarige in een warm nest thuis benijdde ik de andere kinderen waarmee ik op straat speelde, want zij hadden een vader... en wij niet! Geen vader om mijn broer en ik ergens mee naar toe te nemen en waar hij destijds ook kwam... hij was oh zo trots op ons. Ik herinner zijn knuffels en zoenen en dat hij s'avonds rozencranskettingen maakte. Hij speelde op zijn Hawaïaanse gitaar en mocht graag zingen. Hij was de spil van een vereniging."

Mevrouw Crawford hertrouwde en vertrok 37 jaar geleden uit Kapuskasing en woont sedertdien in Vancouver. In de herfst van 1981 kon ze een langverwachte wens in vervulling laten gaan en bezocht het graf van haar eerste echtgenoot.

Ted Crawford's zoon Bobby diende eveneens in het leger en wel gedurende 20 jaar bij het Canadian Signal Corps tot zijn overlijden in 1980.

Mej. Joan Crawford woont nog steeds in Kapuskasing en bezit nog steeds het zilveren kruis dat aan haar grootmoeder werd verleend om dat zij haar zoon had verloren.

Voor de tweede keer in haar leven zal zij een boekje leggen bij het "Cenotaph Monument" op Remembrance Day (Dodenderdenking) ter ere van de "Silver Cross Mother's League van Canada".

Joan Crawford sluit met de woorden, "Remembrance Day to me means a father who never came home." Dodenderdenking betekent voor mij dat een (mijn) vader nimmer huiswaarts keerde."

Van de uitgever: Dit is het derde artikel gedurende dit jaar in The Northern Times als document en verslag van de velen uit onze regio die sneuvelden op het slagveld. (vertaling: Paul Kok)

(RED/ helaas was het courantenartikel in een te grof raster geplaatst en niet meer leesbaar te dupliceren. Wij hebben de letterlijke tekst vertaald en het originele document is in het bezit van het "Comité herdenkingsteken Canadese gevallen")

STEENDERENS MEEST INDRUKWEKKENDE FOTO VAN DE TWINTIGSTE EEUW

Op de valreep bij het ter perse gaan van deze laatste Zwerfsteen van het jaar 2000 ontvangt het "Comité herdenkingsteken Canadese gevallen" via Ds Henk Dijkman van uiteraard het Canadese Ministerie van Defensie een vijftal foto's van Rha, welke op 7 en 10 april 1945 zijn vervaardigd door de Canadese luchtmacht inlichtingendienst. Vermoedelijk zijn de opnamen gemaakt vanuit een zgn. Tiger Moth éénmotorig verkenningsvliegtuig weet Jan Horstink zich nog te herinneren.

In de nacht van 6 op 7 april 1945 heeft er een vreselijk gevecht tussen de Canadesen en de Duitsers plaatsgevonden, waarbij drie Canadese militairen op Rha zijn gesneuveld. Zij kregen een tijdelijk graf voor het huis van de familie Berendsen. Verscheidene boerderijen en woonhuizen zijn die nacht in brand gestoken door mortiervuur. Deze foto is in de late ochtend van 7 april 1945 genomen en we zien duidelijk nog smeulende res-

ten van een brand bij de familie Metz met de rook parallel aan de weg naar Olburgen trekkend. Enige dagen eerder brandden aan de zuidkant van Rha ook schuren af bij de familie Wigman en Nieuwenhuis als gevolg van beschietingen.

De andere foto's laten ons de Canadese linies zien achter o.a. de bongerd van de boerderij "De Grote Wei" nabij "De Eek" en "Eekheurne" tot zelfs de door de Duitsers geveld populieren over de weg om de Canadese bevrijders de doorgang te beletten. Links boven in de hoek een stukje IJssel ter oriëntatie. Westelijk van Rha zien we ongeveer van noord naar zuid een zgn. 'tankval' gelijk een gegraven kanaal met aan weerszijden het lichtere witte zand verspreid. Zig-zag lopend zien we kilometers loopgraaf, aan het einde van de oorlog -verplicht- gegraven door o.a. de organisatie Todt. Her en der felle witte punten geven schuttersputten aan. (wordt vervolgd)

